

непорочність); судома (образно – горе, біда); оболонь (заплавні луки); молодик (народна назва однієї з фаз місяця, коли його освітлена частина має вигляд вузького серпа).

IV. Аналіз граматичної естетики:

Морфологічні, синтаксичні одиниці, що репрезентують естетичну функцію мови, впливають на виникнення почуттів.

Смислове навантаження на дієсловах (див. III), дієприкметниках (цвяховану, загорнута), прикметниках (див. III), іменниках (ніч, зірки, роса, Лугань, човни, молодик, пісня, втома, сивина, жалі, судома, праця, турботи, шепіт тощо). Відтворення плинності часу за допомогою складнопідрядних речень з підрядною означальною частиною, складносурядних з відношеннями послідовності подій, відокремлених означень, виражених дієприкметниковими зворотами.

Наведений приклад комплексного аналізу тексту як засобу засвоєння естетичної функції мови цілком не вичерпує всіх аспектів проблеми. Робота з учнями доводить необхідність більшого інтегрування лінгвістичного й літературознавчого видів аналізу, який називають філологічним аналізом. Методика такого виду аналізу потребує подальшої розробки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Донченко Т.К. Організація навчальної діяльності учнів на уроках рідної мови. – К., 1995. – 251 с.
2. Книга для вчителя української мови та літератури /Упоряд. Н.І. Шинкарук. – Харків., 2005. – 352 с.
3. Кучерук О. Засоби естетичної виразності мови та їх вплив на учнів //Дивослово. – 1998. – №3. – С. 13–15.
4. Огієнко І. Українська культура. – К.: Абрис, 1991. – 272 с.
5. Потебня О. Думка й мова // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / За ред. Марії Зубицької. – Львів, 2001. – С. 40.

УДК 371.3

Кондратенко Г.М., Рідкоус О.В.

НЕСТАНДАРТНІ УРОКИ В ШКОЛІ: КЛАСИФІКАЦІЯ, СТРУКТУРА, МЕТОДИКА ЗАСТОСУВАННЯ

У роботі розглядається проблема теорії і практики використання у школі нестандартних уроків. Запропоновано авторський підхід до класифікації нестандартних уроків відносно педагогічних технологій навчання. Проаналізовано методику реалізації педагогічних інноваційних технологій на таких уроках у школі.

The problem of the theoretical and practical usage of the unstandard lessons at school is considered in this article. The author's approach to the classification of the unstandard lessons concerned pedagogical technologies of teaching is offered here. The methodology of realization of the pedagogical technologies at the untraditional lessons at school is analyzed in this article.

Пошук шляхів активізації пізнавальної діяльності учнів на уроках – не нова проблема в дидактиці. Проблемами методики уроку, шляхів його вдосконалення переймалися багато вчених і вчителів таких, як А.М.Алексюк, Ю.К.Бабанський, Є.М.Ільїн, М.І. Махмутов, В.О.Оніщук, І.П.Підласий, Д.О.Тхоржевський, Н.М. Яковлев та багато інших. На небезпечну тенденцію зниження інтересу учнів до занять, яка з'явилася в нашій школі ще в середині 70-х років, масова практика школи відреагувала нестандартними уроками. Головна мета таких уроків – пробудження и утримання інтересу до навчальної праці. В різних роботах,

посібниках з педагогіки наводиться визначення, класифікація, методика проведення нестандартних уроків в школі. Зупинимося на деяких з них.

Так, в посібнику “Педагогіка” Н.Є. Мойсеюк наведено визначення нестандартного уроку, їх класифікація. “Нестандартний урок – це імпровізоване навчальне заняття, що має нестандартну структуру. Назви уроків дають деяке уявлення про цілі, завдання і методику проведення таких занять. Найпоширенішими типами нестандартних уроків є: уроки – прес – конференції, уроки – аукціони, уроки – ділові ігри, уроки – занурення, уроки типу КВК, уроки – консультації, комп’ютерні уроки, театралізовані уроки, уроки з груповими формами роботи, уроки взаємного навчання, уроки творчості, які ведуть учні, уроки-заліки, уроки-сумніви, уроки-творчі звіти, уроки-формули, уроки-конкурси, уроки-фантазії, уроки-“суди”, уроки-пошуку істини, уроки-концерти, уроки-діалоги, уроки-рольові ігри, уроки-екскурсії, інтегровані уроки тощо ” [3: 217–218]. Отже, тут наведено перелік деяких нестандартних уроків, а не їх класифікація за певними параметрами. Автор підкреслює, що нестандартні уроки більше подобаються учням, ніж буденні навчальні заняття. У них незвичайні задум, організація, методика проведення. Тому багато педагогів бачать у них прогрес педагогічної думки, правильний крок у демократизації школи. З іншого боку – перетворювати нестандартні уроки у головну форму роботи, вводити тільки їх недоцільно через відсутність серйозної пізнавальної праці учнів, невисокої результативності, великої втрати часу.

У посібнику Н.П. Волкової “Педагогіка” з’являється спроба певної класифікації нестандартних уроків. Автор називає 12 типів нестандартних уроків, але кожний тип має свої параметри, за якими окремі уроки відносяться до певного типу. До нестандартних уроків автор відносить такі уроки: 1) Уроки змістовної спрямованості (уроки-семінари, уроки-конференції, уроки-лекції). 2) Уроки на інтегративній основі (уроки-комплекси, уроки-панорами). 3) Уроки міжпредметні. 4) Уроки-змагання (уроки КВК, уроки-аукціони, уроки-турніри, уроки-вікторини, уроки-конкурси.) 5) Уроки суспільного огляду знань (уроки-творчі звіти, уроки-заліки, уроки-експромт-екзамени, уроки-консультації, уроки-взаємонавчання, уроки-консиліуми). 6) Уроки комунікативної спрямованості (уроки-усні журнали, уроки-діалоги, уроки-репортажі, уроки-панорами, уроки-протиріччя, уроки-парадокси). 7) Уроки театралізовані (уроки-спектаклі, уроки-концерти, кіноуроки, дидактичний театр). 8) Уроки подорожування, уроки дослідження (уроки пошуки, уроки-розвідки, уроки-лабораторні дослідження, уроки експедиційні дослідження, уроки-заочні подорожування, уроки-наукові дослідження) 9) Уроки з різновіковим складом учнів. 10) Уроки ділові, рольові ігри (уроки-суди, уроки-захисти дисертацій, уроки – “Слідство ведуть знавці”, уроки-імпровізації, уроки-ілюстрації). 11) Уроки драматизації (драматична гра, драматизація розповіді, імпровізована робота у пантомімі, тіньові п’єси з ляльками і маріонетками, усі види непідготовленої драматичної діяльності, де формальна драма створюється самими учасниками гри). 12) Уроки-психотренінги [1: 333–336]. Автор наводить коротко мету, методику проведення таких нестандартних уроків. Але в такій класифікації нестандартних уроків немає загального підходу до її основних параметрів.

Багато інших авторів намагалися навести загальну класифікацію нестандартних уроків, але ними, як правило, не виділялися певні узагальнені основи такої класифікації (Антипова О.Й., Паламарчук В.Ф., Румянцева Д.І., Селевко Г.К., Фіцула М.М. та ін.).

Підсумовуючи різні підходи до класифікації і структури нестандартних уроків, можемо запропонувати класифікацію таких уроків відносно педагогічних технологій навчання, які в основному використовуються в організації і методиці їх проведення. Поділимо всю систему нестандартних уроків на такі групи за педагогічними технологіями: 1) Інформаційно – комунікативна технологія. 2) Ігрова технологія. 3) Дослідницька технологія. 4) Інтерактивна технологія. 5) Психотренінг.

Відобразимо цю класифікацію нестандартних уроків в таблиці 1.

Класифікація нестандартних уроків за педагогічними технологіями

1. Інформаційно-комунікативні технології		Урок-лекція, урок-семінар, урок-твір, урок-конференція, уроки-творчі звіти, урок-консиліум, урок-залік, урок-експромт-екзамен, уроки-взаємонавчання, урок-інформації, інтегрований урок
2. Ігрові технології	Змагання	КВК, турнір, аукціон, вікторина, конкурс, інтелектуальний хокей, “Щасливий випадок”
	Ділові, рольові ігри	Імпровізація, імітація, “Суд”, захист дисертації, “Слідство ведуть знавці”, “Поле чудес”, ерудит, ланцюжок, бізнес-гра
	Драматизація	Драматична гра, пантоміма, драматична розповідь, ляльковий театр
3. Дослідницькі технології		Діалог, усний журнал, роздуми, диспути, прес-конференції, репортаж, урок-протиріччя, урок-парадокс, пошук, розвідка, лабораторні дослідження, заочна подорож, експедиція, наукові дослідження, коло ідей
4. Інтер-активні технології	Кооперативне навчання	Робота в парах, змінювані трійки, 2-4 разом, карусель, малі групи, акваріум
	Колективно – групове навчання	Мікрофон, незакінчені речення, мозковий штурм, “Навчаючи – вчуся”, мозаїка, вирішення проблем, дерево рішень
	Ситуативне моделювання	Імітаційні ігри, “Суд”, громадські слухання, рольова гра
	Опрацювання дискусійних питань	Метод прес, займи позицію, зміни позицію, континуум, дискусія, дебати, ток-шоу, оцінювальна дискусія
5. Психотренінг		Тренінг уваги, уяви, пам’яті, “Пізнай себе”, “Пізнай свої здібності”, “Твоя воля”, “Твій характер”, “Сам себе виховую”, сугестопедагогічний урок

Безумовно, не можна абсолютно розділити численні типи нестандартних уроків по ізольованим групам, бо, як правило, на таких уроках використовуються декілька педагогічних технологій навчання. Недарма деякі уроки називають інтегрованими (інтеграційними) не тільки за змістом матеріалу і за формами організації навчання, а й за поєднанням різних педагогічних технологій навчання.

Розглянемо як деякі педагогічні технології реалізуються на нетрадиційних уроках. В посібнику “Універсальні інтелектуальні ігри” [5] розглядаються деякі типи таких ігор та методика їх організації і проведення. До структури навчальних ігор входять такі компоненти: – ігрова задумка; – правила гри; – безпосередньо ігрові дії; – дидактичні завдання; – обладнання гри; – результати гри. Навчальна гра дозволяє досягти таких цілей: 1) дидактичних (формування і застосування нових ЗУН, розширення кругозору тощо); 2) розвиваючих (розвиток пам’яті, мови, інтелекту, творчих здібностей, інтересу до знань); 3) виховних (виховання самостійності, колективізму, відповідальності, волі навичок співробітництва ін.).

Етапи дидактичної гри: підготовчий, проведення гри, узагальнення і аналіз результатів. Під час підготовчого етапу формується мета гри, обирається її навчальний зміст, розробляється план і сценарій, готується обладнання, проводиться інструктаж, розподіл ролей, консультації тощо. На 3-му етапі вчитель повинен допомогти гравцям систематизувати результати гри (чого навчилися?), оцінити процес пізнавальної діяльності. Гра може тривати від декількох хвилин до цілого уроку і використовуватися на різних його етапах, в позакласній роботі.

У цьому посібнику пропонується описи різних інтелектуальних ігор та деякі приклади їх використання. Особливістю запропонованих ігор є їх універсальність, тобто будь-який вчитель, незалежно від навчального предмета та вікових особливостей учнів, може використовувати всі ці ігри, наповнивши їх своїм навчальним змістом. Зрозуміло, що підготовка уроку-гри потребує більше часу, ніж підготовка до звичайного уроку. Але педагогічний результат такого заняття буде значно більшим (інтерес учнів до нових знань, активність їх в проведенні заняття, позитивний настрій вчителя й учнів та ін.). У посібнику розглянуто 15 універсальних інтелектуальних ігор: ланцюжок, “Так чи ні?”, КВК, “Ерудит”, “Поле чудес”, брейн-ринг, “Перший мільйон”, “О, щасливчик”, “Щасливий випадок”, “Блеф”, “Бізнес”, інтелектуальний хокей, вікторина, рольова гра, ділова гра (імітаційні, театралізовані, гра-конференція) [5: 6–31]. Ми не можемо тут пропонувати методикку проведення всіх ігор, тому зупинимося на одному прикладі.

Гра “Ерудит”. У грі беруть участь 6 учасників. Запитання першого завдання (6-12 запитань за певною темою), яке їм дається, оцінюється за 5-бальною системою. Якщо учасник гри не знає відповіді на запитання, йому може допомогти група підтримки, але тоді відповідь оцінюється за 3-бальною системою. Після кожного конкурсу журі оголошує результати. Той з учасників, хто набрав найменшу кількість балів, вибуває з гри. Залишаються сильніші. Отже, у 1-му конкурсі беруть участь 6 учнів, у 2-му – 5, у 3-му – 4 і т.д. Переможцю останнього конкурсу присвоюється звання “Ерудит” і вручається головний приз. Решта учасників також одержують заохочувальні призи [5: 7].

Розглянемо проблему нестандартних уроків на основі інтерактивних технологій. Пометун О., Пироженко Л. відмічають: “Суть інтерактивного навчання в тому, що навчальний процес відбувається за умови постійної, активної взаємодії учнів. Це співнавчання, взаємонавчання (колективне, групове, навчання у співпраці), де і учень, і вчитель є рівноправними, рівнозначними суб’єктами навчання, розуміють, що вони роблять, рефлексують з приводу того, що вони знають, вміють, здійснюють. Організація інтерактивного навчання передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, спільне вирішення проблеми на основі аналізу обставин та відповідної ситуації” [4: 9]. Інтерактивна технологія навчання має позитивні (вчитель може раціональніше розподілити свій час в корекції навчання окремих учнів, покращується дисципліна та ін.) і слабкі сторони (важко наладити взаємонавчання як постійно діючий механізм, не завжди ефективний результат взаємонавчання, витрата більше часу на підготовчий етап).

Умовна робоча класифікація інтерактивних технологій, що запропонована авторами: 1) інтерактивні технології кооперативного навчання; 2) інтерактивні технології колективно-групового навчання; 3) технології ситуативного моделювання; 4) технології опрацювання дискусійних питань [4: 33]. Форми організації навчання в кожній групі інтерактивних технологій перераховані в таблиці 1. Розглянемо методичні основи деяких з цих груп.

1. Інтерактивні технології кооперативного навчання. Парна і групова робота організовується на уроках засвоєння і застосування знань, умінь, навичок. Це може відбутися одразу ж після викладу вчителем нового матеріалу, на початку нового уроку застосування знань умінь, навичок або бути частиною повторювально-узагальнюючого уроку. Учні об’єднуються у групи. Всі учні активні в обговоренні. Автори розглядають такі об’єднання: робота в парах; змінювані (ротаційні) трійки; два – чотири – всі разом; карусель; робота в малих групах. У посібнику наводиться методика організації роботи в кожному об’єднанні [4: 34–40]. Залежно від змісту та мети навчання можливі різні варіанти організації роботи груп: “Діалог”, “Синтез думок”, “Спільний проект”, “Пошук інформації”, “Коло ідей”, “Акваріум” [4: 40–43].
2. Інтерактивні технології колективно-групового навчання передбачають одночасну спільну (фронтальну) роботу всього класу: “обговорення проблем в загальному колі”, “Мікрофон”, “Незакінчені речення”, “Мозковий штурм”, “Навчаючи – вчуся” (“Кожен

вчить кожного”, “Броунівський рух”), “Ажурна пилка” (“Мозаїка”, “Джинг-со”), “Аналіз ситуації”, “Вирішення проблем”, “Дерево рішень” [4: 44–45].

У посібнику детально розглядається методика організації занять по двом іншим інтерактивним технологіям [4: 56–64] і [4: 67–80]. Застосування інтерактивних технологій висуває певні вимоги до структури нестандартних уроків. Як правило, структура таких занять складається з п’яти елементів: 1) мотивація; 2) оголошення, представлення теми та очікуваних результатів; 3) надання необхідної інформації; 4) інтерактивна вправа – центральна частина заняття; 5) підбиття підсумків оцінювання результатів уроку.

Автори розглядають структуру і методику 26 інтерактивних нетрадиційних уроків з різних шкільних предметів, крім трудового навчання; методику оцінювання навчальної діяльності учнів на таких уроках. Корисний для вчителя розділ 5 “Роздаткові матеріали для учнів” (“Як працювати в малих групах”, “Коло ідей”, “Акваріум”, “Мозковий штурм”, “Метод”, “Прес”, “Займи позицію”, “Навчаючи – учусь”, “Мікрофон”, “Розігрування ситуації в ролях”, “Аналіз ситуації, випадку, дилеми”, “Правила дискусії” (Культура ведення дискусії, “Ток-шоу”, “Ажурна пилка”, “Суд від свого імені”) [4: 137–146]. У додатках наведені конспекти 9 уроків з різних предметів (алгебра, фізика, історія, література, географія, економіка), короткий словник деяких термінів.

Отже, цей науково-методичний посібник може стати в нагоді кожному педагогу по використанню інтерактивних технологій на нетрадиційних уроках. Тоді процес навчання буде цікавим, різноманітним, ефективним, демократичним, в якому будуть брати активну участь всі учні.

Для активізації пізнавальної діяльності учнів на уроці можна використати посібник для вчителів А.О.Гіна “Прийоми педагогічної техніки: Вільний вибір. Відкритість. Діяльність. Зворотній зв’язок. Ідеальність” [2]. Відносно нашої теми дослідження – нестандартних уроків, то в посібнику цьому питанню приділено такі розділи: “Коллективна учбова діяльність” (“Організація роботи в групах”, “Спіймай помилку”, “Прес-конференція, та питання до тексту”, “Своя опора”), “Мозковий штурм”, “Ділові ігри” (“Компетентність”, “НДЛ”, “Точка зору”), “Ігрова навчальна діяльність” (“Ігри-тренінги”, “Ігри у випадковість”, “Театралізація”, “Кажіть мені – Так чи ні”) [2: 27–44]. Прийоми активізації пізнавальної діяльності учнів, запропоновані А.Гіном, можна використовувати на всіх етапах нестандартних уроків. Корисним для педагога в підготовці та аналізу уроку буде розроблений автором “Конструктор уроку”, елементами якого є прийоми активізації пізнавальної діяльності учнів. Наприклад, початком уроку може бути інтелектуальна розминка: кілька нескладних задач або їх комбінування, гра “Так – чи ні”; невелике опитування за “Світлофором” для мобілізації; обговорення зробленого домашнього завдання або загадка з “відстроченою відгадкою” – “Здивуй!” тощо. Таким чином розписуються інші етапи уроку і зводиться все до єдиної таблиці – “Конструктору уроку”, який вчитель може творчо змінювати кожного уроку [2: 69–72].

Отже, використання нестандартних уроків і окремих нестандартних прийомів педагогічної техніки та технологій на уроках сприяє творчості як вчителя, так і учнів. Переваги нестандартних уроків в порівнянні із звичними структурами уроків в тому, що підвищується інтерес учнів до навчання, їх активність в пізнанні і творчості, самостійність пошуків знань, переживання успіху досягнень, ініціативність, можливість індивідуального підходу до учнів, використання інноваційних та інформаційних педагогічних технологій, розвиток культури спілкування, взаємовідповідальності і т.д.

Але є деякі складності і недоліки використання нестандартних уроків: – затрати більшого часу на підготовку і проведення таких уроків; – не всі учні в рівній мірі активні; – організаційні труднощі (дисципліна, правила поведінки); – ускладнюється система оцінювання, аналізу результатів навчання; – забезпечення науково-методичної і матеріально-технічної бази навчання; – знаходження певного місця таких уроків в навчально-виховному процесі тощо.

Недарма педагог-новатор В.О.Сухомлинський казав, що до хорошого уроку треба готуватися все життя. Такими ж прикладами творчого підходу до підготовки і проведення занять з учнями являється досвід роботи педагогів-новаторів В.Ф.Шаталова, І.П.Волкова та багатьох інших.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Волкова Н.П. Педагогіка. – К.: Академія, 2001. – 576 с.
2. Гін А. Прийоми педагогічної техніки. – Луганськ: Навч. книга, Янтар, 2004. – 84с.
3. Мойсеюк Н.Є. Педагогіка. – К.: Гранма, 1999. – 350с.
4. Пометун О., Пироженко Л. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. – К.: Вид-во А.С.К., 2005. – 192с.
5. Універсальні інтелектуальні ігри //Педагогічна академія м.Софії. – 2001. – №1. – 32с.

УДК 372.461;81:159.946.3

Коршун Т.В., Кравченко Ю.Є.

ПРОБЛЕМА ВНУТРІШНЬОГО ЛЕКСИКОНУ ТА РІВЕНЬ ЙОГО СФОРМОВАНOSTІ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ (НА ПРИКЛАДІ ІМЕННИКА)

У статті поставлена проблема внутрішнього лексикону і досліджується рівень його сформованості у молодших школярів. Авторами науково визначені роль і місце внутрішнього лексикону дитини в організації ефективного у якісному відношенні процесу навчання, а відповідно і у структурі становлення комунікативно розвиненої особистості.

З цією метою було проведено експериментальне дослідження, що дало змогу визначити відношення між відображенням дійсності і відображенням лексичної системи у свідомості дитини віком 8-9 років, і дозволило констатувати, що внутрішній лексикон дійсно є “сховищем” усього, що пов’язано зі словами у пам’яті, системою знань про оточуючий світ.

The article raises the problem of inner vocabulary and investigates the level of its development for primary school pupils. The authors scientifically defined role and place of a child’s inner vocabulary in the organizing effective qualitative teaching process and consequently in the structure of formation of communicatively developed personality.

The experimental investigation was carried out with this aim and it gave possibility to define relations between the reflection of reality and the reflection of lexical system in the consciousness of 8-9 years old child. The investigation gave an opportunity to ascertain that inner vocabulary is really “the depository” of everything connected with the words in memory, and with the system of knowledge about the surrounding world.

Засвоєння рідної мови – процес безперервний, що починається з перших років і триває впродовж усього життя людини. Інтенсивне засвоєння мови відбувається під час спілкування, коли активно формуються комунікативні вміння й навички. Учені одностайні в тому, що навчання мови підпорядковане певним закономірностям, урахування яких сприяє ефективній організації навчального процесу.

Однією з важливих закономірностей засвоєння рідної мови є розуміння мовних одиниць. Робота над їх семантикою проводиться протягом усього періоду навчання. Відомо, що учні здатні усвідомити лексичні й граматичні значення рідної мови, якщо вони засвоять поняття “смісл” слова, морфемі, словосполучення й речення. Отже, виникає необхідність навчання мови як знакової системи, що кодифікує позамовну дійсність. Оскільки мовні знаки співвідносяться з одиницями мови (морфемами, словами, словосполученнями, реченнями), їх смисл засвоюється в процесі вивчення рівнів мовної системи. Усвідомлення мовного знака